

БИЛ ЛИ Е МАЙКЪЛ ФАРАДЕЙ ЛИЧЕН ПОЗНАТ НА Д-Р ПЕТЪР БЕРОН

Не по-късно от 2003 г. в българската литература е разпространено твърдението като как на големия възрожденски учен д-р Петър Берон „лични познати са Фарадей и Хумболт” [1]. През следващите 10 години се използва изключително тази версия [2], [3], но в най-ново време само едното голо познанство очевидно не задоволява вече нашенски почитатели на сензационно четиво и беше съчинено, че след 1843 г. в Париж той (П. Б.) вече „обменя идеи с Хумболт и Фарадей” [4]. Положително вече се досещате, че нито един майстор на това омайно научно сътрудничество досега не е благоволил да публикува поне един източник за доказателство.

Портрет на Петър Берон е изобразен върху съвременната българска десетолевка. Това изображение е от банкнота, емисия от 2008 г.

Всъщност единствената податка за все пак що-годе някаква връзка между д-р П. Берон и световно известния английски учен е в статия на акад. Милко Борисов от 1984 г., посветена уж специално на историко-физически прочит на Беровото творчество. В действителност въпросната публикация е **популярна** по характер и **не представлява задълбочено** историко-научно изследване. Конкретно за евентуална връзка на П. Берон с М. Фарадей изтъкнатият физик споменава следното: „Берон се запознава и с произведенията на Фарадей, към когото се отнася с голямо уважение, и дава висока оценка на откритите от него закони при електролизата. Той познава и откритието, направено от Фарадей, на електромагнитната индукция” [5, с. 113]. Нищо повече, нищо по-конкретно и нито една препратка към произведение на П. Берон (например към поне един от осемте обемисти тома на „Панепистемия”) за евентуално доказателство на съвсем общото твърдение ... Почти същият текст е публикуван следващата година (1985-а) и в книга за историята на физическите науки в България до

Освобождението 1878 г.: „Берон познава и **някои** (подч., И.А.) произведения на Фарадей, към когото се отнася с голямо уважение и дава висока оценка на откритите от него закони при електролизата. Той познава и откритието на Фарадей – електромагнитната индукция” [6, с. 160]. Както виждате, направени са само козметични промени и отново **нищо конкретно** от трудовете на Берон и Фарадей. И това е всичко, известно досега по темата за научното сътрудничество между двамата. **На практика – нищо...**

Какво показват обаче източници от времето на събитията?

През 1846 г. в Париж е издаден първият научен труд на П. Берон в областта на естествените науки – „Système d'atmosphérologie” („Система на атмосферологията”) [7]. През следващите години съобщения за него се появяват в редица западноевропейски издания и дори в „Аналите” на Чилийския университет в Сантяго де Чили [8, с. 83]. За разглежданата тук тема обаче интересно е споменаването на този Беров труд още през 1847 г. в известен немски библиографски сборник, в който на същата страница е отбелязана и статия от М. Фарадей за втечняването на газове [9, с. 32]. Нямам никаква представа дали английският учен е следял този сборник, но това е най-ранният документ за някаква, макар и съвсем-съвсем косвена връзка между него и П. Берон.

Майкъл Фарадей (1791–1867 г.) –

https://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B0%D0%B9%D0%BA%D1%8A%D0%BB_%D0%A4%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%B9

Сведение за евентуална пряка връзка се появява едва 2013 г. в сборник с кореспонденция на М. Фарадей. На **24 (12) април 1850 г.** [10] английският ботаник Натаниел Уолик – вице-президент на Лондонското Линеевско общество, по препоръка на проф. фон Мартиус дава на П. Берон **препоръчително писмо до М. Фарадей**, като го представя за метеоролог, който има особен интерес към земния магнетизъм и няма търпение да

обсъди с него (М. Ф.) свои виждания по тази тема [11, с. 148-149], [12]. Според това писмо, ученият, който е **главният поръчител, положително е проф. фон Мартиус.**

Проф. Карл фон Мартиус (1794 – 1868 г.), 1 ян. 1850 г.

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/1/12/Carl_Friedrich_Philipp_von_Martius.jpg/250px-Carl_Friedrich_Philipp_von_Martius.jpg

Неговото пълно име е Карл Фридрих Филипп фон Мартиус – немски естествовик, ботаник и етнограф, професор в Мюнхенския университет Лудвиг-Максимилиан (от 1826 г.), член на Пруската академия на науките (от 1832 г.) и на Американската академия на изкуствата и науките (от 1845 г.) [13]. Проф. фон Мартиус положително е имал пълно основание да гарантира за П. Берон, след като по време на следването му в Мюнхен през 1827–1831 г. е бил негов преподавател [14, с. 121].

В беронознанието още от началото на 1925 г. е известно, че на 20 (8) юни 1850 г. на заседание на Кралското дружество в Лондон неговият член д-р Джон Ли – астроном, математик и един от основателите на Кралското метеорологическо дружество [15], [16], представя резюмето „Причините за земния магнетизъм доказани” по едноименния доклад на П. Берон [17]. Единственото **задълбочено** изследване на историята на този Беронов труд е публикувано през 1963 г. от известния библиограф и бероновед д-р Татяна Е. Киркова [18, с. 325-339]. В Кралското дружество тя открива ръкописа на доклада на П. Берон, който обема 51 страници текст на френски език, а на заглавната му страница е отбелязана датата на предаването на ръкописа в дружеството – 14 (2) юни 1850 г. [18, с. 330]. Авторката предлага биографични сведения за д-р Джон Ли и основателно предполага, че „Берон е влязъл във връзка с него чрез препоръката на някой общ познат”, както и изразява надеждата, че „За нас би било интересно да научим нещо за срещите, които Берон е имал с Е. Сабин, **може би с Фарадей** (подч., И.А.) и други английски учени” [18, с. 338-339]. Едуард Себайн е ирландски астроном и геофизик [19], който има

само косвена връзка с П. Берон, доколкото в заседанието на Кралското дружество на 20 (8) юни 1850 г. след представянето на резюмето по Беровия доклад е прочетено писмо на американски флотски офицер до Е. Себайн за работата на една астрономическа експедиция в Чили [20, с. 990-994]. Нищо повече! Няма нито едно доказателство, вкл. в статията на д-р Т. Я. Киркова, за пряка среща между ирландския и българския учен. Остават обаче за изясняване два съществени въпроса:

- как д-р П. Берон се е свързал с д-р Джон Ли;
- д-р П. Берон срещал ли се е лично с М. Фарадей?

За отговор по тях предлагам както нов прочит на известни вече източници, така и новоиздирени сведения.

978

dal distributions, and expresses the magnetic force at any external point, or at any internal point in an infinitely small crevasse tangential to the lines of magnetization, as the resultant of a certain distribution of tangential magnetization in an infinitely thin shell, coinciding with the surface, and occurred to the author as the analogue of a method which he had long before found for expressing the force due to a lamellar distribution. In this last-mentioned method, which is confined to lamellar distributions, the force at any external point, or at any interior point in an infinitely small crevasse perpendicular to the lines of magnetization, is expressed as the resultant of a certain distribution of normal magnetization in an infinitely thin shell coinciding with the surface.

9. "Les Causes du Magnétisme terrestre prouvées." Par M. Pierre Beron. Communicated by John Lee, Esq., LL.D., F.R.S. &c.

The author considers the elements of terrestrial magnetism to be, that the force with which the magnetic needle maintains its position is not everywhere the same, and that its declination and inclination vary from one region to another. These elements, he states, undergo very different modifications, which may be reduced to the following:—

1. Variations with reference to the position of the sun to the south or to the north of the equator; 2. diurnal variations in different regions of the earth; 3. disturbances which proceed from changes of weather, and from volcanic irruptions, and those which are observed during the appearance of the aurora borealis; 4. secular variations.

Adopting the views which have long since been put forward, but without adverting to the opinions of others who have preceded him in the same path, the author refers all the phenomena of terrestrial magnetism to the action of thermo-electric currents, and states, that as we know from climatology the regions of the earth which have the most hetero-thermal seasons, we have data for determining the intensity and direction of the thermo-electric currents in every region of the globe.

The hetero-thermal regions being marked by the isothermals of the most hetero-thermal months, the author distributes the thermo-electric currents into four magnetic systems, in each of which the currents are directed towards the middle, marked by the culmination of the isothermals. He then endeavours to trace out the general connexion between the thermo-electric currents which he assumes and the magnetic phenomena as observed in what he terms the American, the Asiatic, the Australian, and the Gallipagos' magnetic systems.

The extraordinary disturbances in the direction of the needle, he attributes to changes in the regular order of the distribution of solar heat, which give rise to corresponding changes in the thermo-electric currents; and the secular variation to the amelioration of climate arising from the culture of the soil in different regions of the earth.

The author concludes his memoir with the following remark:—

Първата страница от

публикуваното резюме на Джон Ли по доклада на д-р П. Берон за земния магнетизъм, представено в Кралското дружество в Лондон на 20 (8) юни 1850 г. (факсимиле). —

<https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=hvd.32044089242267;view=1up;seq=534>

През септември 1850 г. издаваното във Виена българско списание „Мирозрение“ съобщава за д-р П. Берон, че „...тъз зима мина той от тука, за да иде в Лондра и в Париз...” [21]. Изглежда д-р П. Берон не е споделил с редакцията всичките си планове около пътуването си до Лондон. Имам предвид факта, че преди да отпътува за Лондон най-напред трябва да отиде в Мюнхен и да се срещне с проф. Карл фон Мартиус, от когото да получи препоръчително писмо до неговия английски колега Натаниел Уолик. Твърдя, че тази среща е неизбежна, защото към 1850 г. няма не само електронна поща по интернет и скайп, но дори и телефонът все още не е изобретен. Що се отнася до ранния електрически телеграф, към първата половина на 1850 г. той е само **теоретична** техническа възможност за връзка между Франция и Англия, защото първият опит за прокарването на подводен телеграфен кабел от Дувър до Кале е направен на 28 (16) август 1850 г. и при това на следващия ден е повреден [22, с. 135]...

Вероятно П. Берон пристига в Англия през април 1850 г., ползвайки кораб. Положително най-напред посещава Натаниел Уолик, на когото връчва писмо, с което проф. Карл фон Мартиус го моли той (Н. У.) да съдейства на българския учен да се срещне с М. Фарадей. Липсва пряко доказателство за съществуването на такова писмо, но и твърде нелогично е да се предполага, че П. Берон се е самопредставил и е искал от името на своя немски професор да получи въпросната препоръка. Що се отнася до неговата **среща (на П. Б.) с М. Фарадей, тя със сигурност се е състояла. Категоричното косвено доказателство** за нейното провеждане е фактът, че в архива на английския учен до наши дни е съхранено препоръчителното писмо от 24 (12) април 1850 г. на Н. Уолик до него с молба да се срещне с **ПРИНОСИТЕЛЯ (bearer)** на това писмо. А в писмото изрично пише, че приносителят е д-р П. Берон. Нещо повече, допускам, че тъкмо М. Фарадей е осъществил връзката между него (П. Б.) и Джон Ли. Основание за подобен жест на знаменития английския учен намирам и в една особеност на характер му по онова време. За нея биографът му проф. Лесли Пиърс Уилямз изтъква: „Преди 1850 г. той твърде внимателно скрива своите идеи от научния свят. [...] Десетилетието 1850–1860 г. до известна степен се посвещава на излагане и защитаване на собствените теории” [23, с. 379]. Тази констатация подсказва, че към 1850 г., когато д-р П. Берон се среща с М. Фарадей, той е имал вече нагласата за съществено разширяване на своето научно-техническо сътрудничество. А едно от направленията, по които той от години работи, е тъкмо темата за

земния магнетизъм, с която българският учен иска да занимае Кралското дружество.

Колкото до ползването от д-р П. Берон на публикациите на М. Фарадей, то се нуждае от отделно конкретно проучване от страна на историк на физиката. Тук само отбелязвам, че в повечето Беронове трудове М. Фарадей е споменат епизодично (един-два пъти) и обикновено без посочването на конкретна публикация [24, с. 17], [25, с. 9], [26, с. 390, 392, 394] и др., докато в първия [27], третия [28] и осмия [29] том на „Панепистемия“ той е многократно цитиран.

Литература и бележки

1. **Първанова, Людмила.** Трима академици носят името Берон. Единственият портрет на автора на Рибния буквар бил рисуван тайно. – Стандарт.news, 1 юни 2003. – http://paper.standartnews.com/archive/2003/06/01/nedelnik/s3738_4.htm
2. **Вачева, Мила.** Великолепна седморка и една дама на банкнотите. – 24 часа.bg, 17 апр. 2011. – <https://www.24chasa.bg/Article/859190>
3. **Свободен народ.** Авторът на Рибния буквар е удушен от власи за пари. – <http://www.svobodennarod.com/past/2510-avtorat-na-ribniya-bukvar-e-udushen-ot-dvama-vlasi-za-pari.html> (Публикувано 18 септ. 2013 г.).
4. **Тахов, Росен.** Българин и румънец удушват д-р Петър Берон за пари. – 168 часа, 7 юни 2017 г. – <http://www.168chasa.bg/article/6263725>
5. **Борисов, Милко.** Дейността на Петър Берон и отношението ѝ към физиката. – Физико-математическо списание, 1984, № 1, 3-13; № 2, 107-115.
6. **Борисов, Милко.** Дейността на Петър Берон и отношението ѝ към физиката. – В: **Борисов, Милко, Александър Ваврек и Ганка Камишева.** Предшественици на разпространението и развитието на физическите науки в България. Документални очерци. С., Нар. просвета, 1985, с. 129-164.
7. **Béron, Pierre.** Système d'atmosphéologie. Tome premier. Paris, Chez Bachelier, Libraire-Éditeur, 1846. 307 p., 7 pl. – http://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb10133373_00007.html
8. **Anales de la Universidad de Chile. Tomo 27.** Santjago de Chile, Imprenta nacional, 1865. 622 p. – <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uc1.b2902459;view=1up;seq=9>
9. **Gersdorf, E. G.** Leipziger Repertorium der deutschen und ausländischen Literatur. Jahrgang 5, Bd. 1. Leipzig, 1847. 528 S. – https://books.google.bg/books?id=UPNIAAAcAAJ&pg=PA32&lpg=PA32&dq=faraday+beron&source=bl&ots=M3GjkaeL5&sig=Bbur41hNyifx7VdQ4B4lsLU_YZg&hl=bg&sa=X&ved=0ahUKEwjL1Oiu0YnZAhXGjqQKHRm3BxMQ6AEIWzAM#v=onepage&q=faraday%20beron&f=false
10. При всички дати в текста, които са цитирани по Григорианския календар, в скоби е посочена датата по Юлианския календар, т. к. в България той е в сила до 31 март 1916 г.

11. **The Correspondence of Michael Faraday. Vol. 4. January 1849-October 1855. Letters 2146-3032.** Stevenage, The Institution of Engineering and Technology, 2013. 1002 p.

–
https://books.google.bg/books?id=FH0bc2VJNe4C&pg=PA919&lpg=PA919&dq=%22Les+Causes+du+Magnetisme+Terrestre+Prouvees%22&source=bl&ots=09sYRr40nd&sig=4ixGn9WF-yzFBYmbJ7LunGNvxkY&hl=bg&sa=X&ved=0ahUKEwj1_4DD8ZPQAhWG2RoKHRj9Av_cQ6AEINTAE#v=onepage&q=beron&f=false

12. **Nathaniel Wallich to Michael Faraday.** –

<http://discovery.nationalarchives.gov.uk/details/r/4fb56666-c92a-44e9-a789-9ebb4b299434>

13. **Carl Friedrich Philipp von Martius.** –

https://de.wikipedia.org/wiki/Carl_Friedrich_Philipp_von_Martius

14. **Д-р Петър Берон. По материали от архива на д-р Васил Бакърджиев.**

Състав., въвед. Надежда Напетова, Розалина Джамбазова. С., Унив. изд. Св. Климент Охридски, 1999. 484 с.

15. **John Lee (astronomer).** – [https://en.wikipedia.org/wiki/John_Lee_\(astronomer\)](https://en.wikipedia.org/wiki/John_Lee_(astronomer))

(Актуализирано към 12 ян. 2018 г.).

16. На 16 март 2018 г. предаването „Час по България“ на телевизия СКАТ представи темата „Българи – ерудити от европейска величина през XIX в. – част 1“ – <http://www.skat.bg/products.php?type=10&genre=2755>. Тя беше посветена изцяло на **д-р П. Берон като учен** и темата беше представена от проф. Тодор Петров. При цялото ми искрено уважение към предаването и неговия водещ проф. Пламен Павлов конкретното излъчване е твърде смущаващо заради **изобилието от недостоверни** сведения относно дейността на д-р П. Берон. Една от слисващите „сензации“, съобщена от проф. Т. Петров, беше категоричното му твърдение (между 34 и 35 мин. на излъчването), че, видите ли, „**Джон Лок** (подч., И.А.) го кани лично да си чете лекциите в Лондон“. Изключвам гостуващият бероновед да е допуснал неволна грешка, защото той по време на изложението си често поглеждаше към един справочен материал, а към края на предаването името Джон Лок отново беше съобщено няколко пъти. Виждам се принуден да направя уточнението, че известният английски философ **Джон Лок** е живял през XVII в., **умира през 1704 г.**, сиреч изключено е да е познавал д-р П. Берон, камо ли пък да го е канил да чете лекции в Лондон. Предполагам, че проф. Т. Петров е чел някога някъде нещо за връзката на астронома Джон Ли с доклада на П. Берон за земния магнетизъм и останалото е изфантазирал, за да бъде по-интересно за зрителите... Все пак истината е, че Джон Ли не е канил П. Берон, още по-малко – да чете лекции в Лондон, а българинът отива при него с молба за среща с М. Фарадей...

17. **Табакков, Никола.** Един английски доклад за Бероново съчинение. – Учит. вестник, № 20, 19 февр. 1925, 4-5. Авторът публикува пълния превод на български език на резюмето, представено от д-р Джон Ли.

18. **Киркова, Т. Е.** Петър Берон в Лондон. Ръкопис върху земния магнетизъм в Кралското дружество и предложено противопожарно средство. – Изв. Нар. библ. „Кирил и Методий“ и библ. на Софийския университет за 1960-1961 г., т. 2. (изд. 1963 г.), 325-355.

19. **Edward Sabine.** – https://en.wikipedia.org/wiki/Edward_Sabine

(Актуализирано към 9 май 2018 г.).

20. **Abstracts of the Papers Communicated to the Royal Society of London Vol. 5 (1843–1850).** London, 1851. –

<https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=hvd.32044089242267;view=1up;seq=7>

21. **Доктор Петър Берон.** – Мирозрение (Виена), г. I, 1850, № 1 (септ.), с. 9-10.

22. **Burns, Russell W.** Communications: An International History of the Formative Years. London, IEE, 2004. 643 p. – <https://books.google.bg/books?id=9eLCsHfKq1IC&pg=PR2&lpg=PR2&dq=Burns,+Russell+W.+Communications:+An+International+History+of+the+Formative+Years.&source=bl&ots=Z78l8rDjOn&sig=TVGG1n3vw8iheRygCJtzu0nO8XY&hl=bg&sa=X&ved=2ahUKEwjsgvviavbAhVifwKHXvkCdAQ6AEwCHoECAEQXg#v=snippet&q=august%201850&f=false>
23. **Уилямз, Лесли Пиърс.** Майкъл Фарадей. Прев. от англ. Роза Тотева и Стефан Джамбазов. С., Техника, 1969. 432 с.
24. **Béron, Pierre.** Système d'atmosphéologie. Tome premier. Paris, Chez Bachelier, Libraire-Éditeur, 1846. – http://books.google.fr/books?id=uZ5SAAAАсAAJ&printsec=frontcover&hl=fr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false
25. **Béron, Pierre.** Système de géologie et origine des comètes, ou Très-court résumé du deuxième volume de l'Atmosphéologie. Paris, 1847. IV, 47 p. - https://books.google.bg/books?id=JAs-AAAАсAAJ&pg=PP5&lpg=PP5&dq=Beron,+Pierre.+%22Syste%CC%80me+de+ge%CC%81ologie+et+origine+des+come%CC%80tes%22&source=bl&ots=MBIYkd_4Xk&sig=hoYo70-chVF0FBmvA5ePQvAJ9HQ&hl=bg&sa=X&ved=0ahUKEwj61PjBzpvaAhWEO5oKHSy2AQoQ6AEIMTAB#v=onepage&q=FARADAY&f=false
26. **Béron, Pierre.** Texte des explications des faits contenus dans l'atlas météorologique représentant 1 la formation des faits atmosphériques; 2 la distribution des éléments climatologiques; 3 l'aimantation de la terre par le soleil et du fer par la terre; 4 la circulation de l'eau et sa diminution dans la terre; Appendice fin du monde ou du genre humain. Ouvrage indispensable aux marins. Paris, Mallet-Bachelier, 1860. 408 p.
27. **Béron, Pierre.** Panépistème, ou Ensemble des sciences physiques et naturelles et des sciences métaphysiques et morales, devenu possible par la découverte de l'origine du mouvement et de l'affinité. T. 1, Le fluide électrique ramene comme les gaz, aux calculs stoechiométriques et aux lois aérostatiques: électrostatique contenant l'explication des faits électriques et électrochimiques de toutes les sciences, suivie d'un appendice sur la cause physique des maladies, de leur germe et des propriétés dynamiques des médicaments. Paris, Mallet-Bachelier, 1861. 820 p. – <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k95657n>
28. **Béron, Pierre.** Panépistème, ou Ensemble des sciences physiques et naturelles et des sciences métaphysiques et morales, devenu possible par la découverte de l'origine du mouvement et de l'affinité. T. 3. Physique simplifiée par la découverte de l'origine du mouvement et de l'affinité. Thermostatique. Paris, Mallet-Bachelier, 1863. 948 p.
29. **Béron, Pierre.** Panépistème des sciences physiques et naturelles et des sciences métaphysiques et morales. VIII, Physico-chimie. T. 1. Partie générale. Paris, J.B. Baillière, 1870. XV, VII, 783 p. - <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k95664x/f5.item.r=faraday>

ИВАН АЛЕКСИЕВ